

Arūno Sverdiolo hermeneutika

Arūnas Mickevičius

Vilniaus universiteto
Filosofijos institutas
E. paštas arunas.mickevicius@fsf.vu.lt

Santrauka. Straipsnyje siekiama išryškinti ir taip atkreipti dėmesį į kai kuriuos svarbius A. Sverdiolo mąstymui ir jo hermeneutiniams tyrimams būdingus ypatumus, įvardyti jo gausių hermeneutinių tyrimų specifiškumą bei siekinius, juos detaliau apibūdinti ir pateikti jų aktualumo įvertinimą. Straipsnyje aptariami trys hermeneutiniai kultūros supratimo modeliai: „silpnoji hermeneutika“, „svarioji hermeneutika“ ir „gilioji hermeneutika“. Siekiama pagrįsti tezę, jog A. Sverdiolo hermeneutiką galima priskirti vadinamosios „svariosios hermeneutikos“ rūšiai, bet kartu ji turi elementų, kurie yra būdingi ir vadinamajai „giliajai hermeneutikai“. Akcentuojama, kad A. Sverdiolas savo tekstuose svarsto bei aptaria ir vadinamosios „silpnosios hermeneutikos“ konceptualines prieigas, bet tik polemizuodamas ir jai teoriškai nesiangažuoja. Taip pat, remiantis metaforišku „urbanizavimo“ įvaizdžiu, siekiama atkreipti dėmesį į A. Sverdiolo indėlį išplečiant ir pagilinant kultūros lauko tyrimus Lietuvoje.

Pagrindiniai žodžiai: Arūnas Sverdiolas, Hansas-Georgas Gadameris, svarioji hermeneutika

The Hermeneutics of Arūnas Sverdiolas

Abstract. The article seeks to highlight and thus draw attention to some important features of A. Sverdiolas's thinking and his hermeneutic research. The article discusses three models of cultural hermeneutics: “weak hermeneutics,” “strong hermeneutics,” and “deep hermeneutics.” The aim of the article is to substantiate the thesis that A. Sverdiolas's hermeneutics can be assigned to the so-called “strong hermeneutics,” but with elements that are also characteristic of the so-called “deep hermeneutics.” The article emphasizes that A. Sverdiolas considers and discusses in his texts the conceptual approaches of the so-called “weak hermeneutics,” but does not theoretically engage in it. It should be emphasized that A. Sverdiolas considers and discusses the conceptual approaches of the so-called “weak hermeneutics,” but does not theoretically engage in it. Also, based on the metaphorical image of “urbanization,” the article seeks to draw attention to A. Sverdiolas's contribution to expanding and deepening research in the field of culture in Lithuania.

Keywords: Arūnas Sverdiolas, Hans-Georg Gadamer, strong hermeneutics

Received: 23/06/2020. Accepted: 13/11/2020

Copyright © Arūnas Mickevičius, 2020. Published by Vilnius University Press.

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence (CC BY), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Straipsnyje siekiama išryškinti a) ypatumus, svarbius Arūno Sverdiolo mąstymui ir jo hermeneutiniams tyrimams, b) įvardyti gausių jo hermeneutinių tyrimų specifiškumą bei siekinius, juos detaliau apibūdinti ir c) pateikti jų aktualumo įvertinimą. Šiam tikslui pasiekti straipsnyje yra išskiriamos ir apibūdinamos trys hermeneutinių kultūros supratimo modelių rūšys: „silpnoji hermeneutika“, „svarioji hermeneutika“ ir „gilioji hermeneutika“. Keliamas galimos koreliacijos klausimas tarp šių trijų hermeneutinių supratimo modelių ir Sverdiolo atstovaujamo hermeneutinio modelio. Remiantis Sverdiolo tekstų analize išryškunami atitinkami požymiai, siejantys ir skiriantys Sverdiolo hermeneutiką nuo minėtų trijų hermeneutinių modelių rūšių, ir taip kiek įmanoma konkrečiau yra detalizuojamas Sverdiolo hermeneutinių tyrimų specifiškumas bei siekiniai. Struktūros požiūriu straipsnis pradedamas nuo šiame įvade įvardyto siekinio (a) tematizacijos, rodant, kad Sverdiolas savo tekstuose, be tiesioginės, sąmoningai kuria ir netiesioginę, paslėptą prasmę, kuri prišinasi „įtekstinimui“, t. y. neprobleminiam, iki galo aiškiam prasminiam supratimui, – kartu rodant kodėl Sverdiolo teksto skaitytojui yra svarbu į tai atkreipti dėmesį – ir nuosekliai pereinama prie šiame įvade išsikeltų (b) ir (c) siekinių tematizacijos.

Intenduotos prasmės dialektinė žaismė

Skaitydami Sverdiolo tekstus ir taip aiškindamiesi jo hermeneutinio mąstymo ypatumus turėtume atkreipti dėmesį ir į faktinę aplinkybę, kad autorius kiekvieną savo knygą pradeda epigrafu, kuris nėra paprasta ornamentika, bet implikuoja savitą hermeneutiką, nes užslėpta, netiesiogine forma nusako netematizuotą ir užkoduotą prasminę rašančiojo autoriaus intenciją ir taip iš suprantančiojo reikalauja vienokio ar kitokio hermeneutinio aiškinimo. Pavyzdžiui, savo knygoje *Būti ir klausti. Hermeneutinės filosofinės studijos – I* autorius – su referencija į L. Carrollio knygoje *Alisa stebuklų šalyje* aprašytą Valetą teismą – epigrafe skaitytojui imperatyviai nurodo: “– Read them, – said the King. The White Rabbit put on his spectacles. “Where shall I begin, please your Majesty?” he asked. “Begin at the beginning,” the King said gravely, “and go on till you come to the end: then stop”¹ (Sverdiolas 2002: 9).

Natūraliai kyla hermeneutinis klausimas: ką knygos autorius daugeliu kitų ir konkrečiai šiuo epigrafu savo potencialiems skaitytojams norėjo pasakyti ne tik tiesiogiai, bet ir galiama netiesiogine, užslėpta forma? Akivaizdu, kad Sverdiolas skaitytojams savo tekstuose sąmoningai palieka užšifruotus ženklus. Šie ženklai norinčiuosius hermeneutiškai suprasti užslėptas Sverdiolo prasmines intencijas dažnai verčia klausti ir atsakymų ieškoti ne tik jo parašytuose tekstuose, bet ir kituose kontekstuose. Minėtoje knygoje *Būti ir klausti. Hermeneutinės filosofinės studijos – I* jis tik kukliai pamini, kad šią knygą parašė skatinamas dviejų siekių: „suprasti pačiam ir paaiškinti kitiems – ir lėmė knygos pobūdį“. Ir dar

¹ „Perskaityk“, – įsakė karalius. Baltasis Triušis užsidėjo akinius. „Nuo kurios vietos man pradėti, Jūsų Didenybė“, – paklausė jis. „Pradėk nuo pradžios, griežtai atsakė Karalius, perskaityk iki pabaigos ir tada sustok“ (Carroll 2000: 105).

priduria: „daug ką pataisiau, pakeičiau ar įterpiau“ iš to, ką anksčiau rašiau straipsniuose iki knygos pasirodymo (Sverdiolas 2002: 9). Jei viskas būtų taip banaliai paprasta ir visa, ką autoriaus knygos pratarinėje pasakė, suprastume tik tiesiogiai, o nebūtų nieko pasakyta netiesiogiai, užslėpta forma, tai kokias Sverdiolo prasmines intencijas sugestijuoja epigrafe jo palikta nuoroda į L. Carrollio pasakoje *Alisa stebuklų šalyje* minimą Valetą teismą? Tik kreipdamasis į ją suprant, kad Valetas – tai patsai Sverdiolas, kuris parašė tai, ką parašė, ir taip save atiduoda skaitytojų teismui, kad autorius dėl objektyviai susiklosčiusių socialinių aplinkybių susidūrė su skausmingu savęs perrašymo dramatiškumu, kad jis nerimauja dėl savo potencialių skaitytojų, kurie galimai nesugebės jo adekvačiai suprasti ir teisdami galimai apkaltins nebūtais dalykais. Kartu suprant, kad jis jaučia didžiulę atsakomybę skaitytojui, kad galbūt ir pats kai ko nepajėgė padaryti taip, kad būtų deramai suprstas. Epigrafas, nurodantis Carrollio pasakoje minimą Valetą teismą, potencialiam Sverdiolo skaitytojui, norinčiam hermeneutiškai suprasti jo prasmines intencijas, aiškiai sugestionuoja, kad pats Sverdiolas labai aiškiai reflektuoja galimą faktą, kad jam skaitytojas galimai gali „surengti teismą“ ir neadekvačiai inkriminuoti kaltinimą, jog knygos autorius tik pamėgdžioja Wilhelmo Dilthey’aus, Martino Heideggerio, Hanso-Georgo Gadamerio, Paulio Ricoeuro, Rudolfo Bultmanno ir kt. autorių rašymą, o nuo savęs nieko nepasako. Toks galimas inkriminuojamas kaltinimas yra šūvis pro šalį ir vėliau bandysiu parodyti, kodėl. Paminėjau tik keletą prasminių niuansų. Bet šia remarka norėjosi atskleisti ir paties Sverdiolo mąstymo ypatybę, ir kartu faktą, kad jo hermeneutika iš skaitytojo reikalauja lygiai tokios pačios į perduodamą prasmę įsitraukiančios hermeneutinės sąmonės, kokios jis pats iš savęs reikalavo analizuodamas minėtuosius hermeneutikos atstovus. Suprantančiojo uždavinys – prakalbinti užrašytą tekstą. Šiuo požiūriu norėčiau priminti Gadamerį: „interpretavimo uždavinys visuomet kyla tada, kai užrašo prasminis turinys ginčytinas ir reikia pasiekti, kad „pranešimas“ būtų teisingai suprstas. Tačiau „pranešimas“ – ne tai, ką kalbėtojas ar rašytojas pirmapradiškai pasakė, o tai, ką jis būtų norėjęs pasakyti, jei aš būčiau buvęs jo pradinis pokalbio partneris“ (1999: 184).

Perfrazuodami šį hermeneutiniam supratimui itin svarbų Gadamerio pastebėjimą galėtume pasakyti, kad ir Sverdiolo tekstai su gausiais epigrafais jo tekstų interpretatorių verčia klausti: ar už to, kas yra jo pasakyta tiesiogiai, esama netiesiogiai, užslėpta forma nurodomos prasmės, kurią autorius „būtų norėjęs pasakyti, jei aš būčiau buvęs jo pradinis pokalbio partneris“? Be abejo, kad taip. Todėl kaip pavyzdį pasitelkus vieną iš daugelio epigrafų norėta atkreipti dėmesį, kad skaitydami ir aiškindamiesi Sverdiolo parašytų tekstų hermeneutinius ypatumus akivaizdžiai susiduriame su jo intenduojamos prasmės nepaslėpties / paslėpties dialektine žaisme. Suprantama, kad „hermeneutiškai išlavinta sąmonė“, kaip pasakytų Gadameris, privalėtų pajungti save tokiai prasmės nepaslėpties / paslėpties dialektinei žaismei ir taip bandyti visa, kas autoriaus pasakyta netiesiogiai, užslėptai, siekti „įtekstinti“. Kitaip išlieka pavojus, kad skaitomo autoriaus tekste minimų dalykų intenduotos prasmės bus suprstos pernelyg siaurai ar net neadekvačiai.

Kita vertus, toks minėtas suprantančiojo siekis suprantamojo autoriaus intenduotą, bet paslėptą prasmę „įtekstinti“ gali būti labai problemiškas. Žiūrint šiuo aspektu, Gadameris taip pat atkreipia dėmesį dar į vieną svarbų faktą: tekstų supratimo procese išties esama

atveju, kurie priešinasi „įtekstinimui“, t. y. neprobleminiam, iki galo aiškiam prasminiam supratimui. Tokiomis probleminio supratimo formomis Gadameris laikė tai, ką jis pavadino „antitekstais“, „pseudotekstais“ ir „pretekstais“. „Pretekstais“, rašė Gadameris (1999: 187),

vadinu visas komunikacines ištaras, kurias reikia suprasti ne pagal tą prasmę, kurią perteikti yra jų intencija, bet kuriose pasireiškia kaip kažkas užmaskuota. Taigi pretekstai yra tokie tekstai, kuriuos interpretuojame remdamiesi tuo, ko jie kaip tik neturi omenyje. Tai, ką jie turi omenyje, tėra dingstis, už kurios slepiasi „prasmė“; taigi interpretacijai kyla uždavinys permatyti dingstį ir tuo išaiškinti tai, kas reiškiasi iš tikrųjų.

Sverdiolo tekstuose dažni epigrafai ir yra tokie „pretekstai“, beje, turintys ir „antiteksto“ požymių. Pastarieji yra siejami su visų rūšių pokštais, o kartais – su ironija. Sverdiolui sąmoningai „pretekstus“ ir „antitekstus“ perkėlus į fiksuotas rašto formas jie tampa problemiški suprasti. Todėl Sverdiolo skaitytojas, geidaujantis hermeneutiškai suprasti jo implikuotas prasmines intencijas, didžia dalimi neturėtų tenkintis tik pažodiniu perskaitymu.

Hermeneutiniai kultūros supratimo modeliai

Toliau norėusi iškelti kitą klausimą: kaip galėtume pavadinti Sverdiolo kultūros supratimo hermeneutinį modelį ir kas jam būdinga? Siekdamas atsakyti į šį klausimą, remsiuos Nicholo H. Smitho klasifikacija. Autorius išskiria tris kultūros supratimo hermeneutinius modelių rūšis, kurias priešpriešina vadinamajam „apsišvietusio proto fundamentalizmui“: 1) „silpnoji hermeneutika“ (*weak hermeneutics*), t. y. silpnų, negalinčių įtikinti argumentų hermeneutika. Šią rūšį atitiktų tai, ką Ricoeuras yra pavadinęs „įtarumo hermeneutika“, o Johnas Caputo siejo su „radikaliąja hermeneutika“; 2) „svarioji hermeneutika“ (*strong hermeneutics*), t. y. svarių ir tvirtų argumentų hermeneutika; 3) „gilioji hermeneutika“ (*deep hermeneutics*), t. y. nuodugnių, išsamių argumentų hermeneutika (Smith 1997: 10–29).

Kas būdinga šioms trimis hermeneutikoms rūšims? Pasak autoriaus, su pirmąja, „silpnąja hermeneutika“, kaip hermeneutiniu kultūros supratimo modeliu galime sieti tokius autorius kaip F. Nietzsche'ę, R. Rorty, G. Vattimo atstovaujama „silpnąjį mąstymą“ ir daugelį kitų autorių, kurie save tapatino su vadinamuoju postmodernizmu. Jų teorinių nuostatų svarbiausi ypatumai: visas žinojimas ir kultūros fenomenų supratimas yra interpretacija; pačios interpretacijos visada yra tik subjektyvūs vertybiniai vertinimai; vertinimai dažnu atveju yra arba heterogeniškų ir nekognityvinių gebėjimų išraiškos, arba heterogeniškų nekognityvinių procesų, arba įvykių išraiškos. Pavyzdžiui, „valia siekti galios“ (Nietzsche), „geismo mašinos“ (Gilles'is Deleuze'as) ir t. t. Iš esmės „silpnoji hermeneutika“ sutampa su Nietzsche's perspektyvizmo samprata. Tuomet kyla klausimas: jeigu viskas, ką galime žinoti ar suprasti apie tikrovę ir kultūros reiškinius, priklauso tik nuo paties interpretuojančiojo perspektyvos, tai kaip interpretatoriui, kaip pirmajam gramatikos asmeniui, įmanoma žinoti, ar jo interpretacija tikrovės, kultūrinio artefakto prasmės ar bet kokio galimo dalyko prasmės atžvilgiu yra legitimi ar nelegitimi? Ar tuomet iš viso įmanoma kalbėti apie klaidingą interpretaciją, supratimą ar pažinimą, iškreiptą prasmę ir klaidingą supratimą?

Ir priešingai, žiūrint iš „svariosios hermeneutikos“ pozicijos, nors suprantantysis, kuris siekia suprasti kultūros fenomenų prasmes, jas neišvengiamai „sugriebia“ iš savo perspektyvos ir subjektyvaus patirties lauko, jį visuomet lydi klausimas: ar suprasdami neiškreipiamame mums rūpimų dalykų prasmės? Tokia suprantančiojo sąmonė siekia ne bet kokio, bet adekvataus supratimo. Vadinasi, siekiant adekvataus supratimo, būtina daryti ontologinę prielaidą, kad vis dėlto egzistuoja tam tikra „tikrovė“, į kurią svarbu atsižvelgti. Kita vertus, nors jos prasminio supratimo duoties būdas neišvengiamai yra interpretatyvus ir situatyvus, pati tikrovė ontologine šio žodžio prasme pripažįstama, ji „yra“. Būtent Gadamerio „filosofinėje hermeneutikoje“, kurią galima būti priskirti čia aptariamai „svariosios hermeneutikos“ rūšiai, matome, kad suprantančiajam yra visuomet keliamas siekis savo „išankstinius sprendimus“ (*Vorurteile*) atpažinti kaip teisėtus arba neteisėtus, adekvačius ar neadekvačius. Šia prasme Gadamerio hermeneutikoje pripažįstama, kad tokios savipratos dėl savųjų teisėtų ir neteisėtų išankstinių sprendimų sąlyga ir yra „tikrovė“ arba patys dalykai. Bet visa tai didžia dalimi, regis, yra svetima vadinamosios „silpnosios hermeneutikos“ atstovams. Jei komunikatyviose supratimo praktikose atsiremama tik į „realybės jausmo“ prarasties patirtį, kurią Vattimo vadino *spaesemento*, t. y. žemės netekimu, pagrindo netekimu, pamestumo (našlaitiškumo) patirtimi, tai tokie klausimai, ar interpretuojantis suprantantysis „iškreipia“ ar „neiškrepia“ realios dalykų padėties, yra paprasčiausiai beprasmi, į juos neįmanoma atsakyti. Ką susidūrusios su panašiu klausimu daro silpnų argumentų, neįtikinančios, „silpnosios hermeneutikos“? Jos atsako: reikia užimti kuklią poziciją ir apeliuoti tik į pagarbos gestą, t. y. leisti būti tam, kas vyksta, ir nekelti klausimo dėl dalykų prasmės iškreiptumo. Kitaip tariant, tiesos, tikrumo klausimo „silpnajam mąstymui“ nekyla, o jei ir būtų keliamas, tai į jį nebūtų galima atsakyti. Tai yra vienas esminių šio kultūros supratimo hermeneutinio modelio ypatumų, bet žiūrint iš „svariosios hermeneutikos“ (*strong hermeneutics*) pozicijos – vienas esminių trūkumų. Sverdiolas yra puikiai susipažinęs su vadinamosios „silpnosios hermeneutikos“ konceptualiniu lauku, jį svarsto kaip Vakarų kultūros reiškinį, su juo svariai polemizuoja, bet tikrai savo parašytuose tekstuose jam niekaip teoriškai nesiangauzoja.

Antroji – tai „svarioji hermeneutika“ (*strong hermeneutics*) arba svarių, argumentuotų, tvirtų argumentų hermeneutika, kurios pagrindiniais atstovais galėtume laikyti Gadamerį, Charlesą Taylorą, Ricoeurą. Ji numato tokį racionalumo modelį, kuris neatsiejamas nuo įžvalgios artikuliacijos. Priešingai nei „silpnoji hermeneutika“, „svarioji hermeneutika“ pagal savo kryptingumą yra realistišnė – orientuota į realumą. Jai rūpi tiesos, tikrumo, autentiškos ir neiškraipytos perduodamos prasmės įžvalgos ir jos adekvataus nustatymo klausimas. Pvz., Gadameris nuolat apeliuoja į *Sachlichkeit* – tai reikštų dalykiškumą, dalykinį tikrumą. Supratimo procese tai gali būti ir tarpasmeninis, ir kultūros artefaktų supratimas, Gadamerio hermeneutikai visada rūpi klausimas: „Kaip iš tikro yra su „dalykais“? Tai yra rūpi „tiesos patirtis“. Žinoma, ją jis atskiria nuo metodologinės sąmonės objektyvios tiesos siekio. Bet „tiesa“, dalyko tikrumas yra. Taigi Gadameris daro ontologinę prielaidą, kad egzistuoja reali dalykų padėtis ar situacija, kuriai pats suprantantysis, siekiantis suprasti, kaip buvo ar yra iš tiesų, iš tikro, privalo pajungti savo kaip subjekto subjektyvumą. Būtent todėl pagrįstai galima kalbėti apie tarpusavyje besivaržančių ir į tiesą bei tikrumą

pretenduojančių interpretacijų gausą, o kartu apeliuoti ir į nepagrįstas interpretatyvias pretenzijas, kurios yra savavališkos ir neteisėtos, nes iškraipo realias „dalykų“ prasmes. Todėl tokiai svarių argumentų hermeneutikai rūpi interpretatyvių praktikų galimumo sąlygos. Performuluodami I. Kanto nuostatą, galėtume pasakyti, kad šiai „svariajai hermeneutikai“ labiau rūpi ne tiek patys supratimo dalykai (kurie *iš tikro yra*), bet būdas, kaip tie dalykai gali būti suprasti. Šis būdas sutampa su supratimo sąlygų tematizavimu. Žinoma, esminis skirtumas nuo Kanto transcendentalizmo būtų tas, kad supratimo procese remiamasi jau nebe apriorinėmis intelekto kategorijomis, bet į ontologijos plotmę perkeltomis fenomenologinėmis nuostatomis. Kita vertus, toks „svariosios hermeneutikos“ siekis sutampa su filosofine antropologija, kai subjektas yra suprantamas kaip būtybė, kurios būtis (buvimas) yra saviinterpretacija. Tai, kad subjektas yra saviinterpretuojanti būtybė, reiškia, kad „ko nors supratimas“ ir „susipratimas dėl ko nors“ yra pasiekiamas įvairiais eksternalizacijos būdais, bet ne introspektyviai. Pavyzdžiui, Ricoeuras įtikinamai parodė, kad subjekto saviprata neatsiejama nuo tokių eksternalių dalykų kaip ženklai, simboliai, mitai ir pan. Bet visuomet remiamasi prielaida, kad manosios savipratos „dėl ko nors“ arba supratimo „apie ką nors“ sąlyga esu ne introspektyvusis „aš“, bet man išoriški dalykai. Minėtieji „svariosios hermeneutikos“ elementai esmingai būdingi Sverdiolo užimamai pozicijai hermeneutikoje. Todėl ir jo teorinę laikyseną drąsiai galėtume priskirti čia apibūdintai „svariosios hermeneutikos“ rūšiai.

Trečioji, pasak Smitho, – „gilioji hermeneutika“ (*deep hermeneutics*). Svarbiausiais jos atstovais galėtume laikyti J. Habermasą ir „kritinės teorijos“ atstovus. Pats Habermasas polemikoje su Gadameriu šią hermeneutiką pavadino „sceniniu supratimu“. Kas turima galvoje? Habermasas nurodo į psichoanalizės kontekstą. Pavyzdžiui, stebėdami tam tikrus simptomus ir pasitelkę tam tikras racionalias praktikas, galime atskleisti, iškelti į paviršių kaip į „sceną“ giliausias tų simptomų priežastis ir tokiu būdu jas galimai pašalinti. Čia esama komunikuojančio subjekto grįžties prie „apsišvietusio proto“ nuostatų, kuomet pats subjektas sąmoningai atsitolina nuo savo komunikacijos partnerio arba kultūrinės situacijos, užima labiau arba grynai stebėtojo poziciją, pasikliauja išankstiniais racionaliais standartais ir žinojimu ir taip vertina, diagnozuoja ir t. t. Tai galima būtų iliustruoti gydytojo ir paciento, dėstytojo ir studento komunikatyviu santykiu, kai vienas iš komunikuojančių partnerių užima stebėtojišką poziciją, jau iš anksto remiasi išankstiniu vienu ar kitu racionalizacijos planu, išankstinėmis tiesomis ir taip, priklausomai nuo konkretaus komunikatyvaus atvejo, užima teisėjo, diagnozuotojo poziciją. Tokiame komunikacijos procese tik atpažįstama ir iš gelmės iškeliami į paviršių kaip į „sceną“ tai, kas vienam iš komunikuojančių partnerių gerai žinoma iki komunikacijos ir galimai taisytina siekiant pašalinti „gelmėje“ ižiūrėtą „ligą“. Žvelgiant į tokį komunikacijos modelį iš Gadamerio pozicijų tai būtų netikra ir neautentiška komunikacija ta prasme, kad ji yra vienakryptė. Todėl, pasak Gadamerio, tai viso labo būtų tik komunikatyvaus supratimo, dialogo simuliacija. Tokiai „giliosios hermeneutikos“ rūšiai priskirčiau A. Sverdiolo knygą *Lėkštutėlė lėkštelė. Keli dabartinės Lietuvos viešosios erdvės ypatumai* (2006), kuri yra skirta Lietuvos kultūros kritinei analizei, ir kai kuriuos pasisakymus Lietuvos žiniasklaidoje (Sverdiolas 2019).

Bet kalbant apie Sverdiolo atstovaujamą hermeneutikos modelį apskritai, galima jį priškirti „svariosios hermeneutikos“ rūšiai, kurioje sukamasi apie Heideggerio, Gadamerio ir Ricceuro teorinių nuostatų ir jų taikymo įvairiems tyrimams ašį. Stiprinant tokį A. Sverdiolo hermeneutikos modelio pamatymą pravartu prisiminti taiklų Habermaso pastebėjimą apie Gadamerį: „Gadameris urbanizavo Heideggerio provinciją.“ Tai reiškia, kad Heideggerio „faktiškumo hermeneutikos“ ir „pamatinės ontologijos“ nuostatas, kurios buvo išimtinai nutaikytos į apibrėžtą regioną, t. y. būties prasmės klausimo tematizavimą, Gadameris perėmė ir išplėsdamas tyrimo lauką pritaikė kultūros reiškiniių supratimo regionui. Šiame kontekste yra prasminga prisiminti R. Šerpytytės 2010 m. straipsnį, skirtą hermeneutinei tradicijai Lietuvos filosofijoje aptarti. Ji klausia, kas vadinamąją Heideggerio provinciją „urbanizavo“ Lietuvoje? Ir atsako: „urbanizavusiais lietuvišką (Heideggerio?) provinciją tektų laikyti pirmiausia Arūną Sverdiolą ir visą „neoficialią“ jo mokyklą“ (Šerpytytė 2010: 55).

Visiškai pritardamas šiam taikliam pastebėjimui tik pridurčiau nuo savęs jį papildydamas: Sverdiolo hermeneutinės filosofijos ir kultūros tyrimai urbanizavo ne tik Heideggerio, bet didžia dalimi ir lietuviškąją akademinę ir neakademinę „provinciją“. Tad kaip galima būtų nusakyti Sverdiolo hermeneutinius siekinius, kurie „urbanizavo“ akademinę ir kultūrinę provinciją Lietuvoje? Paklaustas, kaip pritaikomi jo susisteminti hermeneutinio ir fenomenologinio filosofavimo principai, Sverdiolas atsako:

Fenomenologiskumas ir hermeneutiskumas reiškia, kad mąstyti galima pradėti nuo tiesioginės dalyko patirties. Fenomenologija reikalauja, kad būtų aptikti reiškiniai arba tai, kaip vienas ar kitas dalykas reiškiiasi sąmonei. Mąstyti reikia „iš“ savos situacijos ir patirties, atsižvelgiant į ją ir ją apmąstant. O hermeneutika prideda, kad ši situacija ir patirtis gali būti išplėsta einant prie to, kas tiesiogiai nėra tavo situacija ir patirtis, jas plečiant. Jei nori nagrinėti reiškinius, kurie tavo paties situacijai nepriklauso, turi dėti hermeneutines pastangas, kad priartintum tolimus dalykus ar pats prie jų priartėtum (Grinevičiūtė 2014).

Į kitą galimą klausimą „kaip kultūros akiratis ir jam skirti tyrimai yra susiję su hermeneutika?“ irgi neatsakysiu taikliau, nei atsakė pats Sverdiolas: „kultūra – ne tiktai svarbus, bet beveik išskirtinis hermeneutikos objektas. <...> Hermeneutika gali būti ten, kur yra kūryba, kūriniai. Tekstai, diskursai yra tai, kas sukurta sąmoningai, turint ketinimą, ir ko prasmė yra nutolusi nuo mūsų, pasidariusi nebesuprantama, todėl ją reikia aiškintis. Vadinas, kultūra yra tikrasis hermeneutikos objektas“ (ibid. 2014).

Ir dar:

kultūros filosofijos hermeneutiskumas, kaip jį suprantu, reiškia, kad jos conceptualines priemones mėginu išgauti iš pačios Vakarų mąstymo tradicijos. Ne tiktai filosofinės, bet ir teologinės, poetinės, istoriografinės ir kitos, kokią tik pajėgiu atrakinti. <...> Kartu kaskart mėginu užčiuopti pamatinę kultūros filosofijos problemą: kaip reiškiiasi vieno ar kito kultūros buvimo būdas. Laiko akiratyje tai reiškia – kaip šie buviniai randasi, tveria ir nyksta. <...> Du esminius kultūros aspektus įvardijau kaip steigtį ir saugą. Jie nusako kultūrinės ir socialinės žmonių bendrijos pagrindus: jų kūrimą, išradimą, konstravimą ir palaikymą, saugojimą, atkūrimą, rekonstravimą, sklaidą ir plėtrą, pagaliau jų naikinimą, kritiką ir dekonstravimą. Visa tai aptinkama istorijoje. (ibid. 2014)

Atkreiptinas dėmesys, kad savo santykį su pačia hermeneutine filosofijos tradicija, kartu ir savuosius hermeneutinius siekinius, ir savo matymą, kaip jis supranta hermeneutikos ir kultūros koreliaciją, Sverdiolas daugiausia pateikia įvairiuose pastaruosiu metu įvairiomis progomis duotuose interviu. Tačiau, pavyzdžiui, knygoje *Būti ir klausti* bei *Aiškinimo ratas* pats knygų autorius su savo asmenine pozicija yra tarsi „išnykęs“. Kodėl ir kaip galima būtų paaiškinti toki „išnykimą? Šerpytytė mano minėtame straipsnyje sąmoningai provokuojamai klausia: „iš tikrųjų – ar Sverdiolas turi kokią *savą* filosofijos idėją, ar tik nagrinėja Gadamerio ir kitų tekstus?“ (2010: 54). Taip klausdama iš tikro ji norėjo pasakyti, kad pati tokia klausimo formuluotė yra ydinga, nes „šitaip klausiant, iš akių išleidžiamas hermeneutikos universalumo orientyras – bandymas užsiimti interpretacija kaip fundamentaliu klausimu“ (Šerpytytė 2010: 54). Pritardamas tokiai straipsnio autorės išsakytai pozicijai ir pratęsdamas jos mintį norėčiau ją tik dar labiau detalizuoti. Todėl dar kartą primindamas minėtą Sverdiolo užslėptą nuorodą į Carrollio pasaką *Alisa stebuklų šalyje* pačios pasakos žodynu klausiu: kodėl yra ydinga užėmus teisiančio Karaliaus karališką poziciją įtariai klausti, ar tik nebus taip, kad Sverdiolas neturi savo asmeninės pozicijos, nuo savęs nieko nepasako ir galimai „bus pamėgdžiojės kieno nors rašyseną“? Toks klausimas intencijos lygmeniu yra ydingas ir klaidinamai užduotas ta prasme, kad juo yra ignoruojama arba tiesiog yra nesuvokiama pati hermeneutinio tyrimo specifika. Kaip ši specifika yra susijusi su paties autoriaus, t. y. interpretatoriaus pozicijos, kuris tiria kitų tekstus, „išnykimu“? Šią aplinkybę gerai paaiškina taiklus Gadamerio (1999: 189) pastebėjimas:

Interpretatorius turi pašalinti keistumą, kuris daro tekstą nesuprantamą. Interpretatorius įsiterpia, kai tekstas (šneka) neįstengia atlikti savo paskirties – negali būti išgirstas ir supratas. Interpretatorius neturi kitos funkcijos, tik visai išnykti padėdamas susikalbėti. Taigi interpretatoriaus kalbėjimas <...> tarnauja tekstui. Bet tai nereiškia, kad interpretatoriaus įnašas visai išnyko tame, kaip girdimas tekstas. Jis tik nėra teminis, nėra daiktiškas kaip tekstas, bet yra įėjęs į tekstą. <...> Pats šis įsiterpimas turi dialogo struktūrą. <...> „Įsiterpantis“ tampa „derybininku“. Man rodos, panašus yra teksto ir skaitytojo santykis. Kai interpretatorius įveikia tai, kas daro tekstą keistą ir tuo būdu padeda skaitytojui suprasti tekstą, jo paties atsitraukimas reiškia ne išnykimą negatyvia prasme, o įėjimą į komunikaciją, panaikinant įtampą tarp teksto akiračio ir skaitytojo akiračio, – aš esu tai pavadinęs akiračių suliejimu. Atskiri akiračiai, kaip ir skirtingos pozicijos, susilieja. Taigi teksto supratimo kryptis – patraukti skaitytoją prie to, ką sako tekstas, pats išnykdamas.

Ši Gadamerio remarka mums į rankas įduoda hermeneutinį raktą, padedantį atsakyti į mums rūpimą klausimą: Sverdiolas savo parašytuose knygoje, skirtose hermeneutinei filosofijai, su savo asmenine pozicija tarsi „išnyksta“ todėl, kad tokia yra pačios hermeneutikos paskirtis – atverti skaitytojui prasminius laukus, „padėti susikalbėti“ pačiam „išnykstant“, pasiliekančiam fone. Tokiu būdu Sverdiolas kaip interpretatorius atlieka mediatoriaus funkciją, o kartu „skirtingu laiku parašytuose tekstuose“ kuria transparentiško supratimo medialinę terpę, kurioje veriasi dalykų supratimo horizontas. Jis kuria tiltus, hermeneutines arkas, jungiančias kartais skirtingus autorius, kartais praeitį ir dabartį. Pasiremiant Heideggerio prasminiais įvaizdžiais, gal nebūtų perteklinga sakyti, kad Sverdiolas pačia bendriausia ontologine prasme savo knygoje pateikia „žemę“ ir „pasaulį“ jungiančias hermeneutines

arkas. Žiūrint kitu rakursu galima būtų sakyti, kad Sverdiolo tekstai yra benjaminiškai „auriški“. Visų pirma, toks auriškas poveikis yra susijęs su Sverdiolo tekstuose atveriamą „tolumos / artumos“ dialektika ir išgyvenamo „tikrumo patirties“ momentu. Šiuo požiūriu gal nebus perteklinga sakyti, kad didžiąja dalimi Sverdiolo tekstai – tai savita M. Prousto „prarasto laiko“ odisėja dabartyje, vykstanti *memoire involunteire* ir *memoire volontaire* koreliacinėje sąveikoje.

Pažymėtina, kad Sverdiolo hermeneutinės pastangos nagrinėjant reiškinius tam, kad priartintų tolimus dalykus, kurie tarsi nepriklauso dabarties situacijai, yra susiję ne tik su jo knygomis, straipsniais ir viešais pasisakymais, bet ir vertimais. Vertimai irgi yra hermeneutika, nes ir čia vertėjas yra interpretatorius, kuris kaip mediatorius „turi pašalinti keistumą, kuris daro tekstą nesuprantamą“ (Gadamer 1999: 189). Sverdiolo lietuviškai prakalbinti tekstai tapo akademinės ir visos kultūrinės bendruomenės „būties namais“. Jo vertimai atvėrė dalį pasaulio ir taip prisidėjo prie jau minėtos akademinės ir neakademinės lietuviškosios provincijos „urbanizacijos“.

Išvados

1. Sverdiolas savo tekstuose, be tiesioginės, sąmoningai kuria ir netiesioginę, paslėptą prasmę, kuri priešinasi „įtekstinimui“, t. y. neprobleminiam, iki galo aiškiam prasminiam supratimui. Remiantis filosofinės hermeneutikos klasiko Gadamerio taikliu pastebėjimu, kad tokiomis probleminio supratimo formomis laikytina tai, ką jis pavadino „antitekstais“, „pseudotekstais“ ir „pretekstais“, galima teigti, kad Sverdiolo tekstuose dažni epigrafai ir yra tokie „pretekstai“, beje, turintys ir „antiteksto“ požymių. Pastarieji yra siejami su visų rūšių pokštais, o kartais – su ironija. Sverdiolui sąmoningai „pretekstus“ ir „antitekstus“ perkėlus į fiksuotas rašto formas, jie supratimui tampa problemiški. Atsižvelgiant į šią įvardytą aplinkybę, darytina išvada, kad tai – trūkumas. Priešingai, Sverdiolo tekstų skaitytojas, geidaujantis hermeneutiškai suprasti jo implikuotas prasmines intencijas, didžia dalimi neturėtų tenkintis tik pažodiniu, tiesioginiu perskaitymu, nes tokiu atveju grėstų ne tik pernelyg siauro, bet ir galimai neadekvataus supratimo pavojus.
2. Pasirėmus trimis išskirtomis ir apibūdintomis hermeneutinio kultūros supratimo modelių rūšimis – „silpnąja hermeneutika“, „svariąja hermeneutika“ ir „giliaja hermeneutika“ – galima daryti išvadą, kad A. Sverdiolo hermeneutika priskirtina vadinamosios „svariosios hermeneutikos“ rūšiai, tačiau turi elementų, kurie būdingi ir vadinamajai „giliajai hermeneutikai“. Sverdiolas savo tekstuose svarsto bei aptaria ir vadinamosios „silpnosios hermeneutikos“ konceptualines prieigas, bet tik polemizuodamas ir jai teoriškai nesiangažuoja.
3. Remiantis Habermaso metaforišku „urbanizavimo“ įvaizdžiu, kur teigiama, kad „Gadameris urbanizavo Heideggerio provinciją“, ir straipsnyje keliant klausimą, koks yra Sverdiolo indėlis išplečiant ir pagilinant kultūros lauko tyrimus Lietuvoje, yra konstatuotina, kad A. Sverdiolo hermeneutinės filosofijos ir kultūros tyrimai urbanizavo ne tik Heideggerio, bet didžia dalimi ir Lietuvos akademinę „provinciją“.

Literatūra

- Carroll, L., 2000. *Alisa Stebuklų šalyje*. Vilnius: Alma littera.
- Gadamer, H. G., 1999. Tekstas ir interpretacija. In: H.-G. Gadamer. *Istorija. Menas. Kalba*. Vilnius: Baltos lankos / ALK, p. 171–198.
- Grinevičiūtė, A., 2014. Prof. dr. Arūnas Sverdiolas: „Mūsų kultūroje trūksta filosofinio matmens“. Pokalbiai, 2014-05-13. Prieiga per internetą: <http://naujienos.vu.lt/prof-dr-arunas-sverdiolas-musu-kulturoje-truksta-filosofinio-matmens/> [žiūrėta 2020 m. balandžio 22 d.].
- Smith, N. H., 1997. *Strong Hermeneutics: Contingency and Moral Identity*. Routledge.
- Sverdiolas, A., 2002. *Būti ir klausti. Hermeneutinės filosofinės studijos – 1*. Vilnius: Strofa.
- Sverdiolas, A., 2006. *Lėkštutėlė lėkštelė. Keli dabartinės Lietuvos viešosios erdvės ypatumai*. Vilnius: Versus aureus.
- Sverdiolas, A., 2014. Filosofas Arūnas Sverdiolas: „Dabartis kelia sąmoningumo reikalavimą“. *15min.*, 2014-03-30. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/interviu/filosofas-arunas-sverdiolas-dabartis-kelia-samoningumo-reikalavima-599-416007> [žiūrėta 2020 m. balandžio 22 d.].
- Sverdiolas, A., 2019. Cloaca maxima: Lietuvos žiniasklaida šiandien. *Bernardinai*, 2019-08-05. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2019-08-05-cloaca-maxima-lietuvos-ziniasklaida-siandien/176807> [žiūrėta 2020 m. balandžio 22 d.].
- Šerpytė, R., 2010. Hermeneutika ir nihilizmas arba – apie filosofijos „lietuviškąją“ tapatybę. *Problemos* 78: 52–61. <https://doi.org/10.15388/problemos.2010.0.1352>